

27 november 2017

LEVEN EN DOOD IN HET EVANGELIE VAN JOHANNES

prof. dr. Wim Weren

SAMENVATTING

In het evangelie volgens Johannes is Jezus een mens die zo vol is van God, dat overal waar hij verschijnt, de dood verdwijnt. Hij is de verrijzenis in eigen persoon. Mensen staan op uit de dood als ze in Jezus gaan geloven. Dit evangelie ziet het eeuwige leven al ontluiken wanneer iemand het spoor van Jezus volgt.

In mijn lezing ga ik uitvoerig in op deze visie. Eerst bespreek ik de betekenis van de termen 'leven' en 'dood' in Johannes. Vervolgens illustreer ik de opvattingen van de vierde evangelist aan de hand van het verhaal over de opwekking van Lazarus uit de dood (Johannes 10:40-11:53).

We zullen zien dat Johannes' visie op leven en dood ten nauwste samenhangt met zijn kijk op Jezus, met zijn christologie. Ook stel ik de vraag of de visie van Johannes wel zo nieuw is als het lijkt. Verrassend is dat de wortels ervan liggen in teksten uit het Oude Testament, en wel in teksten die niet iedereen meteen op het leven-door-de-dood-heen zal betrekken.

Aan het slot gaan we na hoe het verhaal over Lazarus wordt uitgelegd in de moderne roman *Lazarus is Dead* van Richard Beard uit 2011. Over deze roman is reeds vóór deze bijeenkomst een leestekst verstrekt. De vraag is dan of het zin heeft om teksten uit de Bijbel te lezen door de bril van zo'n moderne literaire tekst en of ons dat veel wijzer kan maken.

DE TERMEN 'LEVEN' EN 'DOOD'

'Leven' en 'dood' zijn sleutelwoorden in Johannes. Het zelfstandig naamwoord en het werkwoord 'leven' komen daar samen 53 keer voor, en het woordje 'dood' veel minder vaak, namelijk 8 keer. Leven en dood hebben in het vierde evangelie twee betekenissen. De eerste betekenis is dat het gaat om het fysieke leven of de fysieke dood. Denk maar aan de geneeskunde, die voor het vaststellen van de klinische dood gebruik maakt van een eigen ABC: Ademhaling, Bewustzijn en Circulatie. Voor iedere mens ligt deze dood in het verschiet. In Johannes lezen we dat vele Israëlieten zijn gestorven in de woestijn na de uittocht uit Egypte (6:49). Lazarus overlijdt tijdens de afwezigheid van Jezus na een korte ziekte (11:11). Dat het Woord vlees is geworden (1:14), houdt in dat ook Jezus echt zal moeten sterven en niet alleen een schijndood zal ondergaan.

De tweede betekenis van 'leven' ligt op een heel ander vlak. In Johannes 17:3 wordt deze tweede betekenis als volgt omschreven: iemand leeft pas ten volle als zij of hij de enige ware God kent, en ook hem kent die door God gezonden is, Jezus Christus. Dat leven heet meteen ook het *eeuwige* leven. 'Leven' en 'eeuwig leven' worden in Johannes naast elkaar gebruikt, het zijn verwisselbare uitdrukkingen. Eeuwig leven is niet iets dat pas begint na het tijdelijke, aardse leven en daar een oneindig vervolg op is, nee, het eeuwige leven duidt op een nieuwe existentie, die al begint zodra iemand gaat geloven in Jezus en via hem toegang krijgt tot God. God is de Levende, de bron van leven,

en de Levende heeft het de Zoon vergund om eveneens een bron te zijn van leven (5:26). Zoals Jezus leeft uit de Vader, zo zal ook de gelovige leven uit Jezus, en dát leven is duurzaam, onvergankelijk (6:58).

De paradox is dus dat volgens Johannes alle mensen die ooit geboren zijn en zo tot leven zijn gekomen (leven in de fysieke zin), eigenlijk gestart zijn in de wereld van de dood, en dat ze pas overgaan van de dood naar het echte leven als ze luisteren naar wat Jezus te zeggen heeft, en gaan geloven dat hij de Messias is, de Zoon van God (20:30-31). Wie deze weg opgaat, zal nooit meer sterven, ook al ligt de fysieke dood nog in het verschiet. Voor de gelovige is het leven, dat vóór de dood begint en na de dood voortduurt, hetzelfde leven. Er komt na de dood niet nog eens iets bovenop. Omgekeerd blijf je – niet alleen nu al maar ook voorgoed – in de dood steken als je geen band aangaat met Jezus en daarmee ook geen relatie krijgt met God. Deze mensen zijn nu al dood, nog voordat ze zijn gestorven.

DE OPWEKKING VAN LAZARUS IN JOHANNES 10:40-12:11

Ik illustreer Johannes' visie op leven en dood aan de hand van het lange verhaal over de opwekking van Lazarus in Johannes 10:40-12:11. De vertaling van deze tekst is aan u uitgereikt bij het begin van deze bijeenkomst, zodat we nu allemaal dezelfde tekst voor ons hebben.

Afbakening

Wat betreft de afbakening kies ik ervoor om Johannes 10:40-12:11 als een samenhangende tekstuele eenheid te beschouwen. Een belangrijk argument daardoor is dat heel deze tekst cirkelt rond Lazarus, een goede vriend van Jezus, die veel te jong moet sterven. Dat ik deze eenheid in 10:40 laat beginnen en niet pas in 11:1 komt omdat de notitie in 10:40-42 over Jezus' verblijf aan de overkant van de Jordaan in verband staat met het vervolg, waarin Jezus juist op deze locatie verneemt dat zijn vriend Lazarus ziek is.

Het verhaal is met de opwekking van Lazarus nog niet afgelopen want dit gebeuren vormt de directe aanleiding voor een zitting van het Sanhedrin waarin het besluit wordt genomen om Jezus te doden. Daarop trekt Jezus zich weer terug in een veilig gebied (11:54).

Maar ook hiermee is de verhalenkrans nog niet afgerond, want de personages uit 11:1-53 verschijnen in 11:55-12:11 opnieuw op het toneel. Dat geldt zowel voor Jezus' vrienden (het trio uit Betanië) als voor zijn vijanden (de hogepriesters en de Farizeeën), die na een doodvonnis over Jezus te hebben uitgesproken nu ook een plan beramen om Lazarus te doden. Deze vijandige acties staan in een schril contrast met het liefdevolle gebaar van Maria van Betanië, die met het oog op Jezus' begrafenis zijn voeten met olie zalft en ze afdroogt met haar haren.

Opbouw

Binnen het verhaal over Lazarus kunnen we vier onderdelen (sequenties) onderscheiden:

Sequentie I	10:40-11-16	Lazarus= ziekte en dood
		11:1-6 Bericht aan Jezus over Lazarus= ziekte
		11:7-16 Gesprek van Jezus met zijn leerlingen

Sequentie II	11:17-46	Jezus ontmoet Marta, Maria en Lazarus
	11:17-27	Gesprek met Marta
	11:28-37	Ontmoeting met Maria
	11:38-46	Lazarus wordt ten leven gewekt
Sequentie III	11:47-54	Jezus wordt ter dood veroordeeld
Sequentie IV	11:55-12:11	Verdeelde reacties op de opwekking van Lazarus
	A 11:55-57	Joodse leiders willen Jezus arresteren
	B 12:1-8	Maria zalft Jezus met het oog op zijn begrafenis
	A' 12:9-11	Joodse leiders willen Lazarus doden

Deze indeling laat zien dat in het handelingsverloop twee lijnen kunnen worden ontdekt. De eerste is dat Jezus zijn gestorven vriend ten leven wekt, en de tweede dat Jezus= vijanden hem en ook Lazarus willen doden. De twee verhaallijnen zijn nauw met elkaar verweven en cirkelen allebei rond het woordveld /dood versus leven/.

Betekenislijnen

Hiermee komen we toe aan de vraag welke inhoudelijke visies op leven en dood hier worden ontvouwd. Starten we met de dood. Deze heeft in de tekst verschillende gezichten:

- a) veel aandacht krijgt het feit dat de fysieke dood het onherroepelijke einde is van het leven;
- b) in de tekst is ook sprake van een gewelddadige dood, zoals de marteldood (11:16);
- c) de overweldigende macht van de dood wordt enigermate gerelativeerd door de eufemistische omschrijving van sterven als inslapen en door Jezus' stellige verzekering dat Lazarus' ziekte niet uitloopt op de dood maar op de verheerlijking van God en van zijn Zoon (11:4.11-13.15.40);
- d) Jezus' gewelddadige dood is een plaatsvervangende dood die heilzaam is voor het hele volk en voor alle verstrooide kinderen van God (11:51-52).

De tekst bevat ook vele woorden die betrekking hebben op verrijzenis en leven. Ook deze termen zijn in de tekst van Johannes geladen met verschillende betekenissen. Dat Jezus Lazarus heeft opgewekt uit de dood (12:1.9.17), houdt in dat hij dank zij Jezus zijn vroegere sterfelijke bestaan kan hervatten, maar dat impliceert tevens dat hij uiteindelijk weer zal sterven. Hij heeft de dood opnieuw voor de boeg. Dit wordt bevestigd door het plan van de leiders om Lazarus, omwille van wie velen in Jezus gaan geloven, uit de weg te ruimen. Maar verrijzenis heeft nog een heel betekenis, en dat zullen we ontdekken door het verhaal over het gesprek van Marta met Jezus te bestuderen.

Leven en dood in het gesprek van Marta met Jezus (11:21-27)

In de Nieuwe Bijbelvertaling uit 2004 luidt dit fragment als volgt:

20 Toen Marta hoorde dat Jezus onderweg was ging ze hem tegemoet, terwijl Maria thuisbleef.

21 Marta zei tegen Jezus: 'Als u hier was geweest, Heer, zou mijn broer niet gestorven zijn. 22 Maar zelfs nu weet ik dat God u alles zal geven wat u vraagt.' 23 Jezus zei: 'Je broer zal uit de dood opstaan.' 24 'Ja,' zei Marta, 'ik weet dat hij bij de opstanding op de laatste dag zal opstaan.' 25 Maar Jezus zei: 'Ik ben de opstanding en het leven. Wie in mij gelooft zal leven, ook wanneer hij sterft, 26 en ieder die leeft en in mij gelooft zal nooit sterven. Geloof je dat?' 27 'Ja Heer,' zei ze, 'ik geloof dat u de Messias bent, de Zoon van God die naar de wereld zou komen.'

Marta en Maria, twee zussen uit Betanië, gaan er aan het begin van het verhaal nog van uit dat Jezus ervoor zal zorgen dat hun doodzieke broer niet zal sterven. Maar de dood is sneller ter plaatse dan Jezus, en omdat die er niet is, kan de dood zijn slag slaan. Lazarus ligt al vier dagen in zijn graf voordat Jezus Betanië bereikt. Of iemand leeft of sterft, hangt dus af van de aanwezigheid of afwezigheid van Jezus.

Zodra Marta verneemt dat Jezus in aantocht is, gaat zij hem tegemoet, terwijl Maria thuis blijft. In haar gesprek met Jezus legt Marta een grote geloofskennis aan de dag. Ze verwijt Jezus wel dat haar broer niet zou zijn gestorven als Jezus op het kritieke moment in Betanië was geweest, maar ze voegt daar in één adem het volgende aan toe: 'Maar zelfs nu weet ik dat God u alles zal geven wat u vraagt.' Eerst associeert ze Lazarus' dood met de afwezigheid van Jezus, daarna verklaart ze dat alles weer open ligt nu hij aanwezig is. Marta bevestigt dus dat leven en dood nauw samenhangen met de aan- en afwezigheid van Jezus. Ze zegt niet wát Jezus aan God zou moeten vragen; dat laat ze helemaal aan hem over. Wel gelooft ze in de bemiddelende rol van Jezus; ze ziet hem als iemand die toegang heeft tot God.

Het antwoord van Jezus is gesteld in de toekomstige tijd ('je broer *zal* opstaan'). Wanneer dat zal gebeuren, zegt hij niet. Marta herhaalt Jezus' woorden en vult ze aan met een tijdsaanduiding ('mijn broer zal opstaan bij de opstanding op de laatste dag'; zie ook 6:39.40.44.54). Het is alsof ze aan Jezus wil duidelijk maken wat opstanding precies betekent. Ze koppelt de opstanding van haar broer aan het de jongste of laatste dag, op het einde van de geschiedenis.

Jezus heeft een ander idee van de opstanding dan Marta. Hij corrigeert Marta=s opvatting door te zeggen dat hij zelf de opstanding en het leven is. De overwinning op de dood is niet gebonden aan de eindtijd maar aan zijn persoon. Jezus heeft het vermogen om nu al het echte leven te schenken, maar hij doet dit alleen aan mensen die totaal op hem zijn afgestemd. Vandaar ook zijn vraag aan Marta: 'Geloof je dit?'

Haar reactie luidt: 'Ja, Heer, ik geloof vast dat u de Messias bent, de Zoon van God, degene die naar de wereld zou komen.' Dit *credo* spreekt haarfijn uit wie Jezus is. Marta zegt dat Jezus van God komt en nu in de wereld is. De door Marta gebruikte titels 'Messias' en 'Zoon van God' vinden we terug in 20:31. Daar zegt de verteller dat hij zijn lezers tot het geloof wil brengen dat Jezus de Messias is, de Zoon van God. De lezers van het vierde evangelie kunnen zich dus spiegelen aan Marta. Zij is een lichtend voorbeeld dat navolging verdient.

De verteller laat Marta het traditioneel-Joodse geloof in de opstanding op het einde der tijden verwoorden, om dat vervolgens te ontcrachten door de uitspraak van Jezus dat het leven nu al

toegankelijk is voor wie in hém gelooft. De bedoeling is dat Marta haar oude denkschema's loslaat en zich ontvankelijk toont voor het nieuwe, door Jezus aangereikte perspectief.

In zijn gesprek met Marta geeft Jezus dus een heel andere inhoud aan 'verrijzenis' en 'leven'. We leggen zijn uitspraken nog eens onder het vergrootglas. In 11:25-26 doet hij eerst een uitspraak over wie hijzelf is en daarna vertolkt hij de consequenties van deze bewering voor de gelovigen. In dat kader formuleert hij eerst een voorwaarde (A en A') en daarna een belofte (B en B'):

11:25 Ik ben de opstanding en het leven.

A Wie in mij gelooft,

B zal leven, ook wanneer hij sterft,

11:26 A' en ieder die leeft en in mij gelooft

B' zal in eeuwigheid niet sterven.

Van belang is dat het werkwoord in de eerste zin in de tegenwoordige tijd staat en dat Jezus zelf het onderwerp is. Hij beweert dus dat hij in zijn eigen persoon de opstanding en het leven present stelt. Dit heeft drie belangrijke implicaties:

- a) verrijzenis en leven bestaan niet buiten Jezus om of onafhankelijk van hem;
- b) de opstanding en het leven zijn al beschikbaar nu Jezus onder ons is komen wonen, en niet pas in de eindtijd;
- c) met zijn uitspraak kent Jezus aan zichzelf functies en competenties toe die in het Oude Testament aan God waren voorbehouden. Hierbij gaat het niet om een overdracht van functies van God aan Jezus, maar om een deelname van Jezus aan Gods heilbrengend handelen.

Het zelfstandig naamwoord 'leven' in 11:25 en het werkwoord 'leven' in 11:25.26 hebben geen betrekking op het fysieke leven maar ze slaan op een totaal nieuw bestaan dat niet pas aanbreekt na de fysieke dood maar reeds begint zodra iemand in Jezus gaat geloven en door hem toegang krijgt tot de enige ware God (17:3). Dat nieuwe leven kan door de fysieke dood niet worden weggevaagd.

Het werkwoord 'sterven' daarentegen heeft in 11:25-26 een dubbele betekenis: in 11:25 slaat deze term op de fysieke dood, terwijl 'in eeuwigheid niet sterven' in 11:26 een figuurlijke betekenis heeft: wie leeft vanuit het geloof in Jezus en God, wordt niet behoed voor de fysieke dood maar wel voor de eeuwige dood. Deze tweede dood ligt in het verschiet voor hen die de door Jezus geopende weg naar het leven niet inslaan.

Boogde effecten

Welke effecten wil Johannes met zijn verhaal over Jezus en Lazarus bereiken bij zijn lezers? Dit verhaal heeft zowel een christologische als een soteriologische inslag. De lezer moet – evenals de leerlingen (11:15), Marta (11:26.40) en 'de Joden' (11:42) – gaan geloven dat Jezus werkelijk degene is die de verrijzenis en het leven present stelt, en gaan inzien dat wie in hem gelooft, nu al in dat leven kan gaan delen. Het feitelijke effect van het teken dat Jezus stelt door Lazarus ten leven te wekken, is inderdaad

dat velen in hem gaan geloven, maar er zijn er ook die negatief reageren op zijn optreden. Dat laatste geldt in het bijzonder voor Kajafas, die van oordeel is dat Jezus moet sterven omdat anders het hele volk verloren gaat.

TUSSENTIJDSE BALANS

We zagen dat Johannes 10:40-12:11 verschillende visies bevat op dood en leven. In Johannes is de dood een onontkoombare en harde realiteit die ook gelovige mensen veel verdriet bezorgt en hun geloof kan doen wankelen. De tekst bevat ook meer positieve opvattingen over de dood: dood zijn wordt voorgesteld als slapen, iemand kan gedood worden vanwege zijn trouw aan geloofsidealen en iemand kan zijn leven geven voor zijn vrienden of voor Gods volk.

Ook over het concept 'verrijzenis' bevat de tekst uiteenlopende gezichtspunten. In Jezus' gesprek met Marta komen twee verschillende visies op verrijzenis naar voren. Het traditionele Joodse geloof in de eindtijdelijke opstanding wordt vertolkt door Marta, terwijl Jezus de verrijzenis en het leven verschuift naar het heden en koppelt aan zijn eigen persoon. Dat zijn bewering dat de verrijzenis nú al gebeurt, krediet verdient, blijkt in 11:43-44 waar Jezus over het vermogen blijkt te beschikken om de dode Lazarus nu al ten leven te wekken.

LAZARUS, MARTA EN MARIA ALS VOORBEELD VOOR LATERE GELOVIGEN

Lazarus, Marta en Maria staan voor waarden en overtuigingen die volgens het Johannesevangelie kenmerkend zouden moeten zijn voor alle volgelingen van Jezus. In hun lotgevallen worden sociaal-religieuze problemen weerspiegeld waarmee ook christenen uit latere tijden te maken krijgen.

Dit valt als volgt toe te lichten. Lazarus, Marta en Maria zijn personages van wie Jezus houdt (11:3.5.11.36) en als zodanig staan zij model voor Jezus' liefde en zorg voor de zijnen (13:1). Vrienden van Jezus zijn ook elkaars vrienden, juist zoals Marta en Maria vol zorg zijn voor hun doodzieke broer. Lazarus is het prototype van iemand die het nieuwe leven ontvangt dat de dood heeft overwonnen en hij belichaamt het idee dat dit nieuwe leven in het verschiet ligt voor alle toegewijde volgelingen van Jezus.

Maar we zien ook dat het trio uit Betanië worstelt met problemen waarmee alle volgelingen van Jezus te kampen hebben: het verdriet om de dood van een geliefde, de spanning tussen de grimmigheid van de dood en de belofte dat het door Jezus geschonken leven tegen de dood bestand is, de dreiging dat aanhangers van Jezus vervolgd worden en de marteldood zullen sterven vanwege het geloof (vergelijk 12:11 met 16:2) en de schrijnende ervaring van Jezus' (schijnbare) afwezigheid en het uitblijven van zijn parousie (= zijn komst op het einde der tijden).

Lazarus, Maria en Jezus staan ieder voor een bepaald type gelovige. Blijkens de woorden van Marta ('Ik geloof vast dat u de Messias bent, de Zoon van God die naar de wereld zou komen') is deze vrouw een rotsvaste gelovige die uitmunt in geloofskennis en die vooral vertrouwd is met de cognitieve kant van geloven. Haar zus Maria staat meer sensitief en emotioneel in het leven: zij weeklaagt, zij is intens bedroefd om de dood van haar broer, ze valt voor Jezus' voeten neer, en ze zalft de voeten van Jezus en droogt ze af met haar haren. Daarmee loopt ze vooruit op zijn begrafenissen.

Beide vrouwen zijn dynamische figuren die een voorbeeldige rol spelen maar bepaalde tekorten nog moeten overwinnen. Volgens 11:39-40 kan het vaste geloof van Marta stuklopen op de schrikwekkende realiteit van de dood, terwijl Maria ondanks haar vertrouwen in Jezus dreigt te worden meegesleept door haar verdriet.

En wat te denken van Lazarus? Hij zegt geen woord in het verhaal, en hij is uiterst passief. Toch heeft hij ook hij een voorbeeldfunctie. Op zijn manier staat ook hij model voor een bepaalde manier van geloven. Wat vooral opvalt, is dat hij – zo dood als hij is –zonder meer doet wat Jezus van hem vraagt: hij komt tevoorschijn uit het graf als hij de roepstem van Jezus verneemt, die hem noemt bij zijn naam. Dit correspondeert met 10:3 waar van de schapen wordt gezegd dat ze de stem van de herder kennen, terwijl daar van de herder gezegd wordt dat hij zijn schapen roept bij hun naam. Toch is Lazarus geen perfecte gelovige, net zo min als Marta en Maria. We moeten deze personages dan ook niet tegen elkaar uit te spelen maar ze alle drie te beschouwen als representanten van bepaalde onderscheiden kwaliteiten die gelovigen sieren. In het geval van Marta is dat cognitie (geloofskennis). In het geval van Maria dat zij zo sensibel is en zo vol emoties. En in het geval van Lazarus dat hij doet wat Jezus van hem vraagt. Het zijn alle drie inspirerende boegbeelden, voor de johanneïsche gemeenten op het einde van de eerste eeuw en ook voor hedendaagse christenen die hun eigen gelovig bestaan zullen willen spiegelen aan de waarden en idealen die Lazarus, Marta en Maria belichamen.

DE VISIE VAN JOHANNES OP JEZUS

De visie van Johannes op het eeuwige leven hangt samen met zijn visie op Jezus, met zijn christologie. Kenmerkend voor deze christologie is dat Jezus als de Zoon een unieke relatie heeft met zijn Vader. Dat hij één is met de Vader, betekent niet dat hij gelijk zou zijn aan God of dat hij een tweede God zou zijn en al helemaal niet dat hij de enige God zou zijn. Jezus is en blijft onderscheiden van God, ook al is het Woord zelf God (1:1) en al duidt Thomas hem aan met de woorden 'mijn Heer en mijn God' (20:28).

Volgens de vierde evangelist is Jezus de enige bemiddelaar, de enige toegang tot God; hij komt van God en keert weer naar hem terug. Dat het Woord vlees is geworden, houdt in dat hij de kwetsbaarheid van het menselijk bestaan, tot in de dood toe, aan den lijve heeft moeten ervaren, en dat hij enkel door te sterven een bron van leven kon worden voor wie in hem geloven. Na zijn terugkeer naar de Vader schittert hij niet in de wereld door zijn afwezigheid maar samen met de Vader en de Parakleet neemt hij zijn intrek bij zijn volgelingen, en deze levens- en liefdesgemeenschap kan door de fysieke dood niet meer verstoord worden.

Binnen de optiek van deze christologie geeft alleen Jezus toegang tot God en het heil; er is geen andere weg naar het ware leven dan de weg die Jezus zelf is. In het vierde evangelie moeten vooral 'de Joden', die niet in Jezus geloven maar samscholen rond Mozes en zijn Thora, het ontgelden. Zij zijn niet de enigen tegen wie de pijlen van de verteller zich richten. De verteller hekelt ook – maar meer onderhuids – bepaalde gelovigen uit zijn eigen kring die zijn bijzondere opvattingen over Jezus niet ten volle kunnen of willen onderschrijven. Een indicatie daarvoor is te vinden op het einde van Johannes 6, waar vele leerlingen van Jezus zijn 'harde woorden' uit zijn toespraak over het brood des levens van de hand wijzen. Binnen de in het boek ontwikkelde systematiek kunnen zij geen deel krijgen aan de levendmakende Geest. Het vierde evangelie maakt aldus een scherpe tegenstelling tussen *insiders*, die

tot het ware leven komen, en *outsiders*, die vast blijven zitten in hun zonde en gedoemd zijn om verloren te gaan.

Nieuw is dat Johannes een centrale en unieke plaats toekent aan Jezus en dat hij hem ziet als de enige ware weg naar God en naar het leven (14:6). Het eeuwige leven wordt door Jezus geschonken aan zijn volgelingen; hij doet dat door aan hen de levendmakende Geest te schenken. Zonder Jezus kunnen ze niet deelhebben aan de kracht van de Geest.

Een innovatie is ook dat het vierde evangelie breekt met de apocalyptische verwachting dat het heil pas doorbreekt op het einde der tijden. We moeten het eigene van Johannes niet uitvlakken door zijn visie te vereenzelvigen met de opvatting van de Synoptici of Paulus, die het heil wel koppelen aan het optreden van Jezus (nu is het heil er al), maar tegelijk nog vol verwachting uitzien naar de volle verwerkelijking van de bevrijding of verlossing op het einde der tijden (nu is het heil er nog niet ten volle). In Johannes is dat alles radicaal verlegd naar het heden. Daarmee neemt hij een heel eigen plaats in binnen het totale spectrum.

Wel moeten we hieraan toevoegen dat de keuze voor het leven of voor de dood ook in het vierde evangelie nog voorlopig is omdat de gelovige tot aan zijn dood de vrijheid heeft om van positie te veranderen. Wie door te geloven deel heeft gekregen aan de verrijzenis en het leven, kan weer in de dood verzinken door zich van Jezus af te keren, en de omgekeerde beweging behoort evengoed nog tot de mogelijkheden.

IS DE VISIE VAN JOHANNES OP LEVEN EN DOOD WEL ZO ORIGINEEL?

Het hier geschetste geloofs- en denkmodel lijkt totaal nieuw te zijn, maar is dat niet. In feite is het diep geworteld in teksten in het Oude Testament, waarin godsvertrouwen en een leven in het spoor van de Thora de weg openen naar het volle leven, dat vanuit God gezien geen einde zal nemen. Zo is er ook, voor mensen die opteren voor een leven zonder God en zonder de Thora, een weg naar de dood, die nu al hun leven helemaal gaat beheersen.

Deze visie valt te illustreren aan de hand van Psalm 16. Deze psalm komt uit een milieu waarin aanhangers van JHWH zich omgeven weten door vereerders van andere goden. Het lied ligt in de mond van iemand die zich misschien pas kort geleden tot Israëls God heeft bekeerd. Hij beweert dat dienaars van andere goden veel verdriet te wachten staat en dat zij al tijdens hun leven voortdurend ten prooi vallen aan de smarten van het dodenrijk. Daar staat tegenover dat aanhangers van de ENE kunnen rekenen op een veilig en gelukkig leven. De psalmist brengt dit in de verzen 10-11 als volgt onder woorden:

10 U levert mij niet over aan het dodenrijk,
en laat uw trouwe dienaar het graf niet zien.

11 U wijst mij de weg naar het leven:
overvloedige vreugde in uw nabijheid,
voor altijd een lieflijke plek aan uw zijde.

De term 'leven' kan hier op twee verschillende manieren worden opgevat. De eerste is dat de psalmist doelt op een lang en gelukkig leven aan deze zijde van het graf, een leven dat niet voortijdig wordt aangetast door kwade machten. Dat 'leven' hier slaat op een lang en gelukkig leven aan deze kant van de dood, is te vinden in vele exegetische studies.

De tweede interpretatie gaat een stap verder. Een hechte verbondenheid met God en trouw aan de Thora brengen levenslang geluk en vreugde, maar daarmee is het begrip 'leven' niet uitgeput. In Psalm 16:11 is dat duidelijk omdat daar sprake is van 'overvloedige vreugde' en van geluk 'voor altijd', dat ten deel valt aan trouwe dienaren Gods, die God altijd voor ogen houden en zich ophouden aan zijn zijde (16:7). Ze koesteren de hoop dat hun leven niet onherroepelijk stukloopt op de biologische dood.

Beide interpretaties steunen op goede argumenten, maar gezien de openheid van de gebezigde termen geef ik aan de tweede optie de voorkeur. Deze visie dat een leven met God een open einde heeft, vinden we ook elders in het Oude Testament, vooral in de Psalmen en in het boek Deuteronomium.

Waar het me nu om te doen is, is dat deze oudtestamentische visie op leven en dood lijkt op de visie van Johannes. Een fundamenteel verschil is dat Johannes een centrale plaats toekent aan Jezus en hem presenteert als de enige toegang tot God. Voor het overige domineren de overeenkomsten: zoals de Thora een weg ten leven is, zo is Jezus dat ook; dit leven breekt niet pas aan na de biologische dood maar is er voluit vanaf het moment dat iemand de Thora of Jezus aanvaardt als het ijkpunt van zijn bestaan.

We kunnen dus vaststellen dat Johannes' visie diep geworteld is in oudtestamentische teksten Godsvertrouwen en een leven in het spoor van de Thora de weg openen naar het volle leven, dat vanuit God gezien geen einde zal nemen. Zo is er ook, voor mensen die kiezen voor een leven zonder God en zonder de Thora, een weg naar de dood, die nu al hun leven helemaal gaat beheersen.